

Objavljeno "Službenom glasniku BiH", broj 23/03.

Povjerenstvo za očuvanje nacionalnih spomenika, na temelju članka V stavak 4. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i članka 39. stavak 1. Poslovnika o radu Povjerenstva za očuvanje nacionalnih spomenika, na sjednici održanoj od 6. do 12. svibnja 2003. godine, donijelo je

O D L U K U

I

Povijesna građevina - Sahat-kula u Gračanici, proglašava se nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: nacionalni spomenik).

Nacionalni se spomenik nalazi na lokaciji koja obuhvaća k.č. broj: 3603/1, k.o. Gračanica, općina Gračanica, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina.

Na nacionalni se spomenik primjenjuju mjere zaštite i rehabilitacije utvrđene Zakonom o provedbi odluka Komisije za zaštitu nacionalnih spomenika ustanovljene u skladu Aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini ("Službene novine Federacije BiH, br. 2/02 i 27/02).

II

Vlada je Federacije Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: Vlada Federacije) dužna osigurati pravne, znanstvene, tehničke, administrativne i financijske mjere za zaštitu, konzervaciju, prezentaciju i rehabilitaciju nacionalnoga spomenika.

Vlada je Federacije dužna osigurati sredstva za izradbu i provedbu potrebne tehničke dokumentacije za rehabilitaciju nacionalnoga spomenika.

Povjerenstvo će za očuvanje nacionalnih spomenika (u daljnjem tekstu: Povjerenstvo) utvrditi tehničke uvjete i osigurati financijska sredstva za izradbu i postavljanje informacione ploče sa osnovnim podacima o spomeniku i odluci o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom.

III

Na nacionalnom su spomeniku dopušteni samo konzervatorsko-restauratorski radovi, uz projekt odobren od strane federalnoga ministarstva nadležnoga za prostorno uređenje i stručni nadzor nadležne službe zaštite naslijeđa na razini Federacije Bosne i Hercegovine.

Promjena visine objekata oko nacionalnoga spomenika nije dopuštena, a visina novih objekata u ulici Ahmed-paše Budimlije ne smije biti katnosti veće od P+1 – maksimalne visine 6,5 m do krovnog vijenca.

Zaštita će širega gradskoga područja (čaršije) biti definirana Urbanističkim planom grada Gračanice i u toj zoni neće biti dopušteno građenje i promjena krajolika.

IV

Stavljaju se van snage svi provedbeni i razvojni prostorno-planski spisi koji su u suprotnosti sa odredbama ove odluke.

V

Svatko će se, a posebno nadležni organi Federacije Bosne i Hercegovine, kantona, gradske i općinske službe suzdržati od poduzimanja bilo kakvih radnji koje mogu oštetiti nacionalni spomenik ili dovesti u pitanje njegovu zaštitu i rehabilitaciju.

VI

Ova će se odluka dostaviti Vladi Federacije, federalnome ministarstvu nadležnome za prostorno uređenje, službi nadležnoj za zaštitu naslijeđa na razini Federacije Bosne i Hercegovine i općinskome organu uprave nadležnome za poslove urbanizma i katastra, radi provedbe mjera utvrđenih u toč. II - IV ove odluke i nadležnome općinskome sudu radi upisa u zemljišne knjige.

VII

Sastavni je dio ove odluke obrazloženje sa pratećom dokumentacijom, koje je dostupno na uvid zainteresiranim osobama u prostorijama i na web stranici Povjerenstva (<http://www.aneks8komisija.com.ba>).

VIII

Prema članku V, stavak 4. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, odluke Povjerenstva su konačne.

IX

Ova odluka stupa na snagu danom donošenja i objavit će se u «Službenom glasniku BiH» i «Službenim novinama Federacije BiH».

Ovu je odluku Povjerenstvo donijelo u sljedećem sastavu: Zeynep Ahunbay, Amra Hadžimuhamedović, Dubravko Lovrenović, Ljiljana Ševo i Tina Wik.

Predsjedateljka Povjerenstva
Amra Hadžimuhamedović

Broj: 06-6-90/03-2
6. svibnja 2003. godine
Sarajevo

O b r a z l o ž e n j e

I – UVOD

Na temelju Zakona o provedbi odluka Povjerenstva za zaštitu nacionalnih spomenika, ustanovljenog sukladno Aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, članka 2. stavak 1, "nacionalni spomenik" je dobro koje je Povjerenstvo za očuvanje nacionalnih spomenika proglasilo nacionalnim spomenikom, sukladno čl. V i VI Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, kao i dobra upisana na Privremenu listu nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine («Službeni glasnik BiH», broj 33/02), sve dok Povjerenstvo ne donese konačnu odluku o njihovome statusu, a za što ne postoji vremensko ograničenje i bez obzira da li je za to dobro podnesen zahtjev.

Povjerenstvo je na sjednici održanoj 11. ožujka 1998. godine donijelo odluku o stavljanju **Sahat-kule u Gračanici** na Privremenu listu nacionalnih spomenika BiH, pod rednim brojem 257. Sukladno odredbama Zakona, a na temelju članka V, stavak 4. Aneksa 8. i članka 35 Poslovnika o radu Povjerenstva za očuvanje nacionalnih spomenika, Povjerenstvo je pristupilo provedbi postupka za donošenje konačne odluke za proglašenje dobra nacionalnim spomenikom.

II – PRETHODNI POSTUPAK

U postupku koji prethodi donošenju konačne odluke o proglašenju izvršen je uvid u:

- dokumentaciju o lokaciji imovine i sadašnjem vlasniku i korisniku dobra (katastarska čestica br: 3603/1, katastarska općina Gračanica, prema priloženoj kopiji katastarskoga plana iz ožujka 2003. godine; zemljišnoknjižni izvadak br: 772, katastarska općina Gračanica),
- podatke o sadašnjem stanju i namjeni dobra, uključujući i opis i fotografije, podatke o oštećenjima tijekom rata, podatke o intervencijama na restauraciji ili drugoj vrsti radova na dobru, itd.
- povijesnu, arhitektonsku i drugu dokumentarnu građu o dobru.

Na temelju uvida u prikupljenu dokumentaciju i stanje dobra, utvrđeno je sljedeće:

1. Podaci o lokalitetu

Lokacija

Sahat-kula se nalazi u centru gračaničke čaršije, u izravnoj blizini Ahmed-pašine ili Čaršijske džamije, na k.č. br. 3603/1, k.o. Gračanica, državno vlasništvo, Federacija Bosne i Hercegovine.

Povijesni podaci

Mehanički satovi javljaju se u srednjem vijeku u Europi, i to najprije na tornjevima. Sve do XIX stoljeća džepni satovi su bili rijetki i skupi, pa su ih mogli nabaviti samo bogatiji ljudi, dok su se drugi služili satovima na tornjevima.

Izgradnja objekata ove vrste na području Otomanske imperije započela je sredinom XVI stoljeća. Urbani razvoj, ali i potreba obavljanja pet vakat-namaza - molitvi koje su islamski vjernici obavezni obaviti u određeno vrijeme dana, propisanih Kur'anom, uvjetovali su rasprostranjenost sahat-kula. Prema jednom putopiscu iz Francuske iz XVI stoljeća, prva sahat-kula podignuta je u Skoplju između 1566. i 1572. godine, a sahat je bio dovezen iz zauzetog Sigeta (*Kreševljaković, 1991, 497*).

Sahat-kule su najčešće građene u centralnim zonama čaršije, i to uz džamije, kao zadužbine pojedinih vakifa, mada ih ima i na drugim mjestima, poput sahat-kule u Maglaju koja je podignuta u oboru maglajske utvrde, ili onih u Tešnju, Gradačcu ili Počitelju.

Sahat-kule su visoke građevine četvorne osnovice, zidane najčešće kamenom i pokrivene šatorastim krovom. Ispod krova sahat-kule, najčešće se nalazi vijenac, a ispod njega četiri otvora okrenuta na sve četiri strane, gdje se nalazi sat sa napravom za otkucavanje vremena. Satovi su spojeni sa zvonom. Osim ta četiri, na sahat-kulama se javljaju i otvori u vidu puškarnica, koji su raspoređeni od podnožja pa do vrha objekta. Ovi otvori imaju zadatak da male količine svjetlosti uvedu u unutrašnjost objekta i osvijetle strmo drveno stubište kojim se dolazi do satnog mehanizma. Stubišta su bila postavljena uz zidove i imala su na kutovima podeste – odmorišta. Brigu o sahat-kulama vodili su vakufi. Svaka sahat-kula imala je po jednog službenika, koji je navijao sat, a popravku su vršile sahačije.

U periodu otomanske uprave u Bosni i Hercegovini sa urbanim razvojem pojedinih gradskih centara, izgrađena je 21 sahat-kula (*Kreševljaković, 1991, 496*). H. Kreševljaković u svom djelu «Sahat-kule u BiH» opisuje ukupno 19 ovakvih objekata i to: dvije u Travniku, i po jedna u Banjoj Luci, Donjem Vakufu, Foči, Gornjem Vakufu, Gračanici, Gradačcu, Livnu, Jajcu, Maglaju, Mostaru, Nevesinju, Počitelju, Prozoru, Pruscu, Sarajevu, Tešnju i Trebinju. Osim ovih do 1878. godine bile su još dvije i to jedna u Stocu, a druga u Sarajevu uz Bijelu džamiju na Vratniku koja je bila sagrađena od drveta 1874. godine. U njoj je bio smješten sat Gazi Husrev-begove sahat-kule, ali kako se kod jačeg vjetrova ljuljala, stanovnici okolnih mahala su je porušili iz straha da se sama ne sruši i ne povrijedi nekoga (*Kreševljaković, 1991, 496*).

Naselje Gračanica je nastalo u srednjem vijeku, u blizini rudnika željeza. Godine 1463. Gračanica prvi put pada pod osmansku vlast, da bi sljedeće, 1464. godine, pala pod mađarsku i ponovno 1520. godine pod osmansku vlast. Sjedištem prostranog kadiluka postaje 1572. godine i to od rijeke Spreče do rijeke Save obuhvatajući sljedeća naselja: Srebrenik, Gradačac, Orašje, Modriču i Šamac. Od 1600. godine postaje značajno bosansko sjedište trgovine i zanatstva i ima čaršiju i najmanje osam mahala i isto toliko džamija i mesdžida.

Na današnjem prostoru i sa sadašnjim osnovnim urbanim svojstvima, gračanička čaršija počela se razvijati poslije 1697. godine kada je austrijska vojska pod vodstvom princa Eugena Savojskog, na svom pohodu dolinom Bosne, do temelja opustošila i spalila Gračanicu i mnoge druge gradove i naselja (Doboj, Maglaj i Sarajevo). Ovaj događaj je bio prekratnica u prostornom i urbanom razvoju gračaničke kasabe i njene čaršije, poslije čega ona dobija novi izgled, koji je u osnovi zadržala do danas.

Glavne urbane sadržaje, uglavnom građene od kamena, u gračaničkoj čaršiji podiže Ahmed-paša, koji se tamo nastanio nakon pada Budima (1686. godine) i po tome je prozvan Budimlija. Za njegovo ime vezuje se izgradnja čaršijske džamije, sahat-kule i hamama. U velikom požaru koji je zahvatio čaršiju 1812. godine sahat-kula je bila znatno oštećena, a hamam je potpuno izgorio. Sahat-kula je kasnije renovirana i obnovljena što svjedoči jedan arapski rukopis sačuvan u gračaničkoj medresi. Oko sahat-kule bilo je više različitih objekata, trgovačke i zanatske radnje, prizemne drvene zgrade sa malim dućanima i radnjama na čijim su prednjim stranama bili ćefeneci (drvena krila, koja se mogu otvoriti i na njima izlagati roba).

Gračanička sahat-kula spada u značajnije objekte ovog perioda i predstavlja specifičan javni objekt za arhitektonsko-urbanistički razvoj grada i bitan elemenat prilikom identifikacije gračaničke čaršije i ujedno predstavlja njen integralni dio.

U prvo je vrijeme sat otkucavao sate a la turca. Do II svjetskog rata sahat-kula je služila svojoj svrsi. Austrijske vlasti su sa nje skinule zvono i postavile na bunker da služi za uzbunu (*Kreševljaković, 1991, 501*).

Dosadašnja zakonska zaštita

Rješenjem Zavoda za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Bosne i Hercegovine objekt je stavljen pod zaštitu države, i upisan u Registar spomenika kulture. Prostornim planom Bosne i Hercegovine do 2002. godine Sahat-kula u Gračanici je bila evidentirana i valorizirana kao objekt II kategorije.

Nacrtom urbanističkoga plana Gračanica, predviđena je izradba projekta sanacije i rehabilitacije sahat-kule.

2. Opis spomenika

Objekat se Sahat-kule u Gračanici, kao i većina objekata slične namjene, nalazi u samom centru stare čaršije, u izravnoj blizini Čaršijske ili Ahmed-pašine džamije. Zajedno sa njom spada u najznačajnije objekte grada iz tog perioda.

Sahat-kula predstavlja bitan elemenat identifikacije stare čaršije. To je specifičan javni objekt nezaobilazan za arhitektonsko-urbanistički razvoj naselja. Objekt je integralni dio čaršije i svojom vertikalnošću predstavlja dio ukupne vizure grada.

Sahat-kula je koncepcijski i kompozicijski usko povezana sa prostornim rješenjem gračaničke čaršije. Predstavlja jednodimenzionalan objekt sa skoro četvornom osnovom čije su stranice dimenzija približno 3,60 x 3,60 m. Objekt je izgrađen od kamena i zidovi su, kao i kod ostalih objekata ovoga tipa, vrlo masivni i prosječne debljine 80 cm. Blokovi kamena vapnenca međusobno su povezani vapnenom žbukom.

Sahat-kula u Gračanici ima oblik tornja koji se postepeno sužava prema koti vrha, koja se nalazi na visini 27,0 m. U odnosu na najnižu točku objekta, ta kota ne stoji potpuno vertikalno već je djelomice nagnuta na jednu stranu, pa je sahat-kula dobila naziv «Krivi toranj» u Gračanici. To nije slučaj samo sa tom kulom nego i sa još nekim kulama poput onih u Gradačcu i Banjoj Luci.

Završena je četverovodnim šatorastim krovom, sa jednom badžom u centralnom dijelu koja se od ostatka krovne plohe izdiže za 70-80 cm. Krov je najvjerojatnije izvorno bio pokriven šindrom. Kasnijim je intervencijama šindra skinuta i umjesto nje postavljen je lim. Tijekom posljednje intervencije 2003. godine, sahat-kula je pokrivena bakarnim limom.

Ispod krova se nalaze četiri okrugla otvora okrenuta na sve četiri strane. Ti otvori su predviđeni za satove. Ulaz u objekt se nalazi sa njegove zapadne strane i zasveden je. U unutrašnjosti objekta je usko drveno stubište, širine 60 cm sa podestima na svakih 1,60 metara. Svjetlost je u unutrašnjost objekta dovedena pomoću uskih otvora koji se šire prema unutrašnjosti, a koji su raspoređeni od podnožja pa do vrha objekta.

Sahat-kula je kroz povijest doživljavala čitav niz promjena, najviše u svom izgledu. Fasada je ožbukana, najvjerojatnije 1952. godine kada je vršena popravka.

3. Istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi

Na Sahat-kuli u Gračanici izvršeni su radovi na konstruktivnoj sanaciji objekta i to u nekoliko navrata. Prvi je put to bilo poslije požara 1812. godine kada je Sahat-kula renovirana i obnovljena što svjedoči jedan arapski rukopis sačuvan u gračaničkoj medresi. Sljedeća je popravka bila 1952. godine i tom prilikom je izmijenjen pokrov, popravljene su stube, izvršeno je žbukanje fasade i montirani su satovi. Najnovije je popravke izvršila Općina Gračanica 2003. godine, kada je urađena rekonstrukcija krova, stavljen novi bakreni pokrov i popravljeno unutrašnje stubište.

4. Sadašnje stanje lokaliteta

Sahat-kula u Gračanici je u prilično dobrom fizičkom stanju. Rekonstrukcija krova je urađena ove godine kao i popravak unutrašnjih stuba, a predviđa se i postavljanje satova koji su već nabavljeni iz Francuske. Satovi su u nekoliko navrata bili postavljani, austrijske vlasti su 1878. godine nabavili satove iz Beča, zatim 1952. godine su ponovno montirani satovi, a posljednji su postavljeni 1970. godine, a skinuti su 1986. radi popravke i poslije toga nisu više postavljeni. Intervencije koje su urađene na Sahat-kuli, uključujući i posljednje 2003. godine nisu bile zasnovane na čistim restauratorskim principima. Tako je došlo do izmjena izvornih materijala i izvornog izgleda objekta. I pored toga što za zamjenu pojedinih dijelova objekta nisu korišteni odgovarajući materijali nije moguće tvrditi da je to prouzrokovalo trajna oštećenja objekta. Primjećuju su pukotine na zidovima fasada, koje su najvjerojatnije samo u sloju žbuke.

III - ZAKLJUČAK

Primjenjujući Kriterije za donošenje odluke o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom, usvojene na 4. sjednici Povjerenstva za očuvanje nacionalnih spomenika, održanoj od 03. do 09. rujna 2002. godine, Povjerenstvo je donijelo odluku kao u dispozitivu. Odluka je zasnovana na sljedećim kriterijima:

- A. Vremensko određenje,
- B. Povijesna vrijednost,
- C. Umjetnička i estetska vrijednost

iii. Proporcije

iv. Kompozicija

D. Čitljivost

iv. Svjedočanstvo o određenom tipu, stilu ili regionalnom maniru

E. Simbolička vrijednost

iii. Tradicionalna vrijednost,

v. Značaj za identitet skupine ljudi,

F. Ambijentalna vrijednost

ii. Odnos oblika prema ostalim dijelovima cjeline,

ii. Značenje u slici i strukturi grada,

iii. Objekt ili skupina objekata je dio cjeline ili područja

G. Izvornost

iii. Namjena i upotreba

iv. Položaj i smještaj u prostoru

Sastavni dio ove odluke su:

- kopija katastarskog plana,
- z.k. izvadak, posjedovni list,
- fotodokumentacija,
- grafički prilozi.

Korištena literatura

Tijekom vođenja postupka proglašenja povijesne građevine Sahat-kule u Gračanici nacionalnim spomenikom, korištena je sljedeća literatura:

1957. Kreševljaković, Hamdija, Sahat-kula u BiH, Naše Starine, IV, str.20, Sarajevo, 1957.

1991. Kreševljaković, Hamdija, Izabrana djela II, Sahat-kule u BiH, str.493 - 506, Veselin Masleša, Sarajevo, 1991.

2001. Gračanički glasnik broj 11